

Iskola a határon

Hátrányos helyzetű gyerekek az iskolában

ELTE Iskolapszichológiai Módszertani Bázis szakmai nap 2025. JANUÁR 31.

A hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetről

"A hátrányos helyzet egy sokkarú polip..." (Papp, 1997)

- Különböző megközelítésmódok: szociológiai, pedagógiai

*„A hátrányos helyzet fogalmat a depriváció magyar fordításaként értelmezhetjük, tehát **relatív lemaradást** jelent, és nemcsak jövedelmi, hanem egyéb hátrányokra (például elmagányosodás) is vonatkozik.*

A többszörösen hátrányos helyzet az olyan szegényekre és családokra utal, akiknél egynél több hátrány (például alacsony jövedelem és rossz egészségi állapot) jelentkezik. Használata mögött az a megfontolás húzódik meg, hogy a hátrányok halmozódása különösképpen megnehezíti az azokból való kiemelkedést.”

(Andorka, 2006. 118.o.)

"A hátrányos helyzet elsősorban társadalmi-gazdasági környezet által meghatározott kategória."

(Liskó, 1997 In. Fejes-Józsa, 2007)

Mely társadalmi csoportokat tekinthetjük hátrányos helyzetűnek? (Mayer, 2009)

- alacsony iskolázottságúak,
- pályakezdő munkanélküliek,
- idős korú (45 év felett!) munkanélküliek vagy veszélyeztetettek,
- női munkanélküliek (nagycsaládosok, gyermeküket egyedül nevelők),
- szociális konfliktusokkal rendelkező családok,
- hátrányos helyzetű térségben vagy településen élők,
- ipari övezetben élők,
- megváltozott munkaképességűek, egészségkárosodottak, fogyatékkal élők,
- romák,
- állami gondozottak,
- börtönből szabadultak,
- társadalmi beilleszkedési zavarokkal küzdők (drogfüggők, szenvedélybetegek, depressziós tünetekkel rendelkezők, szociopátiás személyek).

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (gyermekvédelmi törvény) alapján

- *„67/A. § (1) **Hátrányos helyzetű** az a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyermek és nagykorúvá vált gyermek, aki esetében az alábbi körülmények közül egy fennáll:*

- *a szülő vagy a családbafogadó gyám **alacsony iskolai végzettsége,***

  ha a gyermeket együtt nevelő mindkét szülőről, a gyermeket egyedül nevelő szülőről vagy a családbafogadó gyámról – önkéntes nyilatkozata alapján – megállapítható, hogy a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény igénylésekor legfeljebb alapfokú iskolai végzettséggel rendelkezik,

- *a szülő vagy a családbafogadó gyám **alacsony foglalkoztatottsága,***

  ha a gyermeket nevelő szülők bármelyikéről vagy a családbafogadó gyámról megállapítható, hogy a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény igénylésekor az Szt. 33. §-a1szerinti aktív korúak ellátására jogosult vagy a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény igénylésének időpontját megelőző 16 hónapon belül legalább 12 hónapig álláskeresőként nyilvántartott személy,

- *c) **a gyermek elégtelen lakókörnyezete, illetve lakáskörülményei,***

*ha megállapítható, hogy a gyermek a településre vonatkozó integrált településfejlesztési stratégiában **szegregátumnak nyilvánított** lakókörnyezetben vagy **félkomfortos, komfort nélküli** vagy szükséglakásban, illetve olyan lakáskörülmények között él, ahol korlátozottan biztosítottak **az egészséges fejlődéséhez** szükséges feltételek.*

*(2) **Halmozottan hátrányos helyzetű** a) az a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyermek és nagykorúvá vált gyermek, aki esetében **az (1) bekezdés a)–c) pontjaiban meghatározott körülmények közül** legalább kettő fennáll, b) **a nevelésbe vett gyermek**, c) az **utógondozói ellátásban részesülő és tanulói vagy hallgatói jogviszonyban álló fiatal felnőtt**.”*
(1997. évi XXXI. tv.)

Hátrányos helyzetű gyerekek Magyarországon

2023-ban összesen

81354 gyermeket tartottak számon hátrányos helyzetűként,

72611 gyermeket pedig halmozottan hátrányos helyzetűként,

továbbá a nyilvántartás

38621 családot tartott számon, amelyben hátrányos helyzetű

és 31879 családot, amelyben halmozottan hátrányos helyzetű gyermek nevelkedik.

Emellett 8510 olyan gyermek szerepelt a nyilvántartásban, akik szakellátásban történt elhelyezés miatt minősülnek halmozottan hátrányos helyzetűnek. (KSH, 2024)

A hátrányos helyzetű minősítéssel rendelkező kiskorúak aránya az országon belül **jelentős területi különbség**et mutat. 2022-ben **Szabolcs- Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyékben jelentősen (körülbelül két és félszer) több gyermek élt olyan szülők gondozásában, akik alacsony iskolai végzettségük, foglalkoztatottsági helyzetük vagy elégtelen lakókörnyezetük miatt nem tudnak megfelelő életminőséget biztosítani számukra.** Hasonlóan kedvezőtlen volt a helyzet **Észak-Magyarország és Észak-Alföld** többi vármegyéjében, Dél-Dunántúl vármegyéiben, illetve Csongrád-Csanád vármegye kivételével a **dél-alföldi régióban**. A főváros és Győr-Moson Sopron fiataljai voltak a legkedvezőbb helyzetbe. (KSH, 2022)

Szegénység: a hátrányos helyzet meghatározó dimenziója

Az Európai Unió 2030-as stratégiája alapján **azokat tekintjük kitettnek szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának**, akik a következő dimenziók legalább egyikében érintettek:

- **relatív jövedelmi szegénységi arány** (olyan háztartásban élők aránya, ahol a nettó jövedelem nem éri el a mediánjövedelem 60%-át);
- **súlyos anyagi és szociális depriváció** (**olyan személyek aránya, akik meghatározott 13 tétel közül legalább 7-ben anyagi okból hiányt szenvednek:**

✓ váratlan kiadások fedezetének hiánya;

✓ hiteltörlesztéssel vagy lakással kapcsolatos fizetési hátralék;

✓ a lakás megfelelő fűtésének hiánya;

✓ kétnaponta hús, hal, vagy azzal egyenértékű tápanyag fogyasztásának hiánya;

✓ évi egyhetes, nem otthon töltött üdülés hiánya;

✓ anyagi okból nem rendelkezik személygépkocsival;

✓ problémás az elhasználódott bútorok cseréje;

✓ elhasználódott ruhák; nem rendelkezik legalább két pár cipővel, amelyekből az egyik minden évszakban használható;

✓ hetente egy kisebb összeget nem tud magára költeni;

✓ nem tud rendszeresen részt venni fizetős szabadidős programokon;

✓ legalább havonta egyszer nem tudja vendégül látni rokonait, barátait, vagy elmenni velük vendéglátóhelyre;

✓ nem rendelkezik otthon internetelléréssel

- **nagyon alacsony munkaintenzitás** (olyan háztartásban élők aránya, ahol a 18–64 éves háztartástagok a lehetséges munkaidő kevesebb mint 20%-át töltötték munkával). (KSH, 2022)

Gyermekszegénységi adatok

2023-ban **a 18 éven aluliak körében a szegénységi mutató kicsivel meghaladta az országos átlagot, értéke 21,1% volt.** (KSH, 2024)

Az egyszülős családok (32,0%) és a három- vagy több gyermekes háztartások (27,8%) jóval átlagon felüli szegénységi kockázattal rendelkeztek. (27,8%) (KSH, 2024)

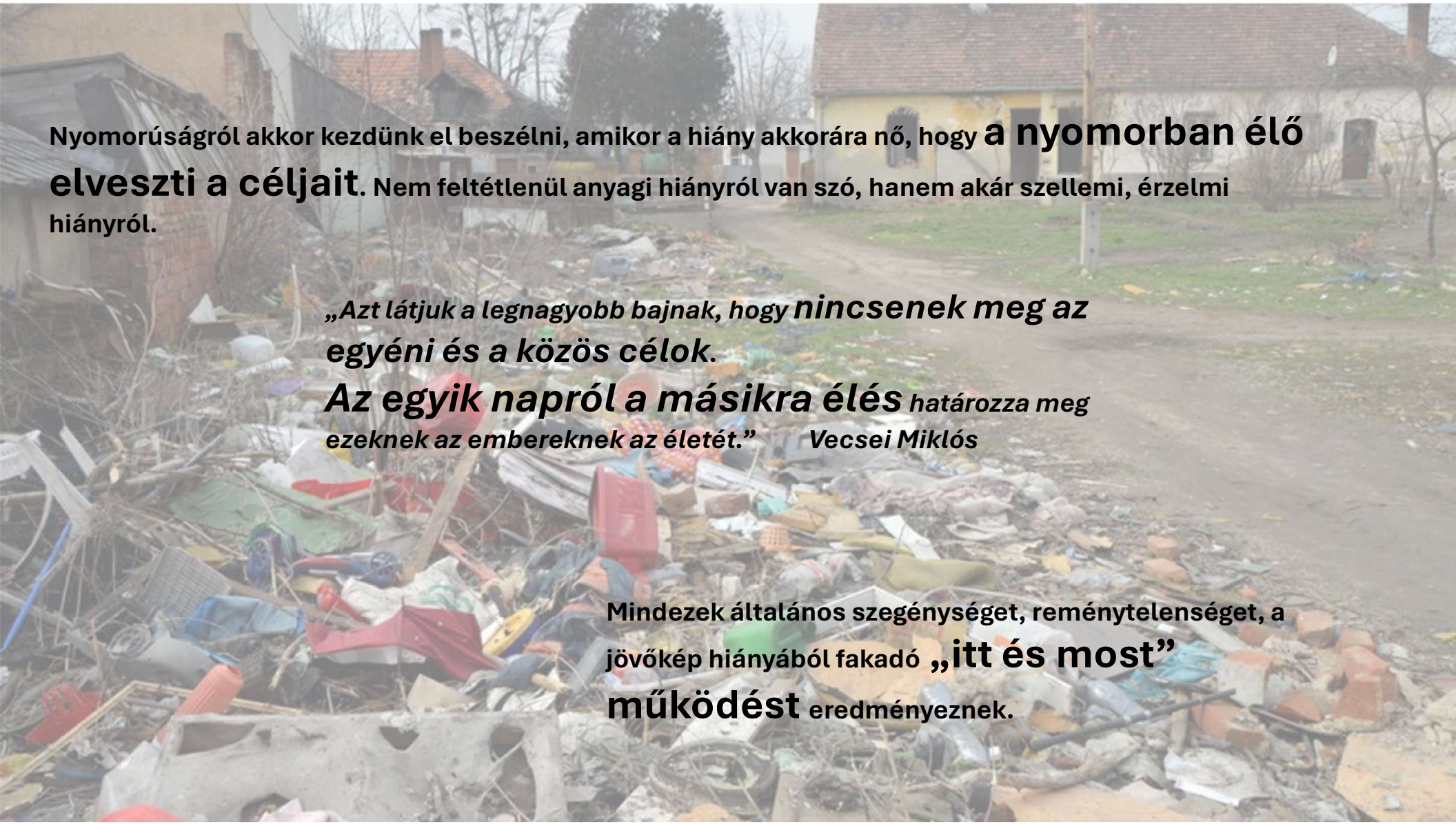
A gyerekek mára a társadalom legveszélyeztetettebb csoportját képezik.

A gyermekszegénység az egyik legkomolyabb társadalmi kihívás a 21. században, akkor is, ha jellege és mértéke különbözik a világ különböző részein, a szegény és gazdag országokban.

(Ferge, 2000, UNICEF, 2014 In. Bauer, 2016)

A szegénységet mi különbözteti meg a nyomortól?

Nyomorúságról akkor kezdünk el beszélni, amikor a hiány akkorára nő, hogy a nyomorban élő elveszti a céljait. Nem feltétlenül anyagi hiányról van szó, hanem akár szellemi, érzelmi hiányról.

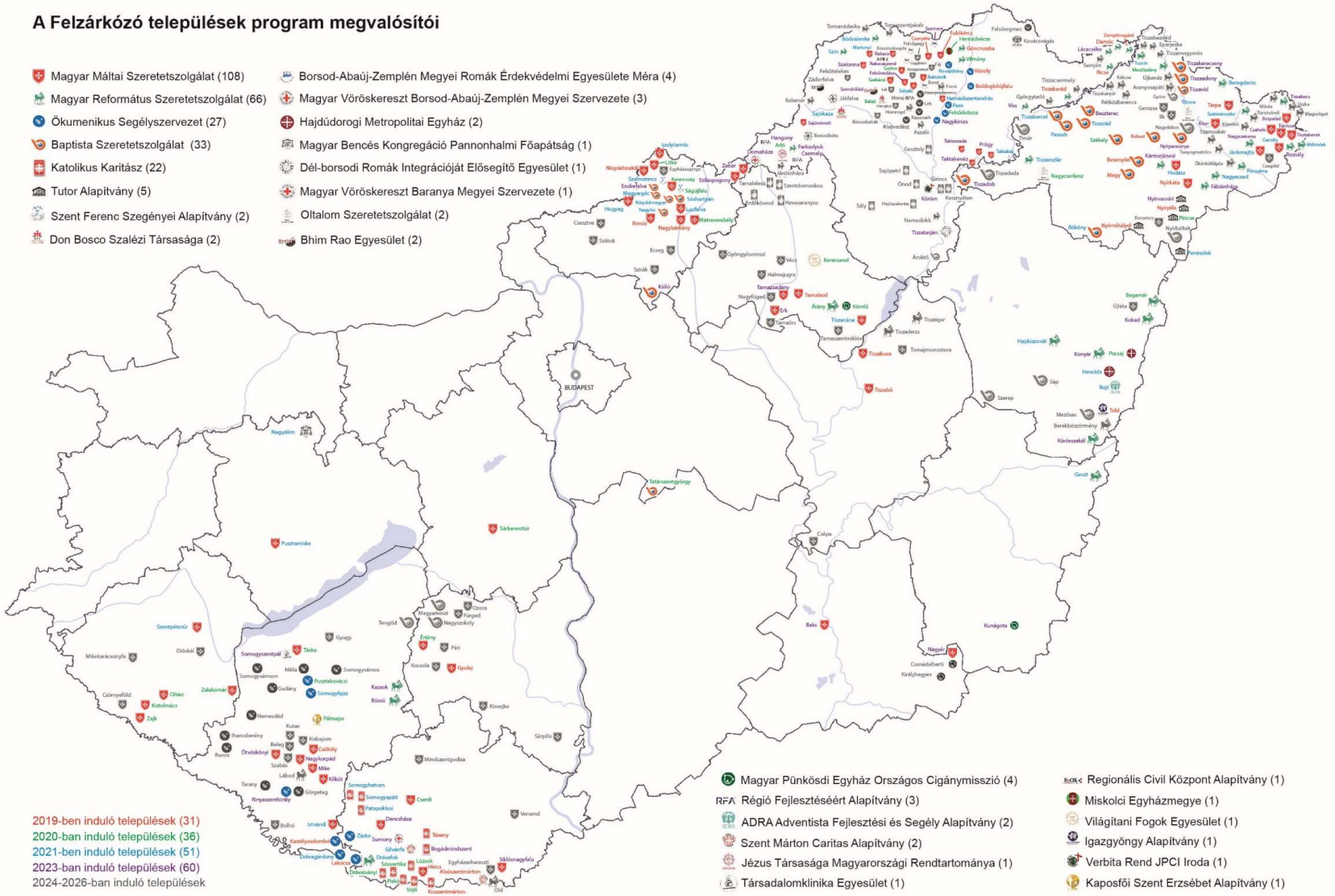
„Azt látjuk a legnagyobb bajnak, hogy nincsenek meg az egyéni és a közös célok.
Az egyik napról a másikra élés határozza meg ezeknek az embereknek az életét.” ***Vecsei Miklós***

Mindezek általános szegénységet, reménytelenséget, a jövőkép hiányából fakadó „itt és most” működést eredményeznek.

FELZÁRKÓZÓ
TELEPÜLÉSEK

A Felzárkózó települések program megvalósítói

- Magyar Máltai Szeretetszolgálat (108)
- Magyar Református Szeretetszolgálat (66)
- Ökumenikus Segélyszervezet (27)
- Baptista Szeretetszolgálat (33)
- Katolikus Karitász (22)
- Tutor Alapítvány (5)
- Szent Ferenc Szegényei Alapítvány (2)
- Don Bosco Szalézi Társasága (2)
- Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Romák Érdekvédelmi Egyesülete Méra (4)
- Magyar Vöröskereszt Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Szervezete (3)
- Hajdúdorogi Metropolitai Egyház (2)
- Magyar Bencés Kongregáció Pannonhalmi Főapátság (1)
- Dél-borsodi Romák Integrációját Elősegítő Egyesület (1)
- Magyar Vöröskereszt Baranya Megyei Szervezete (1)
- Oltalom Szeretetszolgálat (2)
- Bhim Rao Egyesület (2)

2019-ben induló települések (31)
2020-ban induló települések (36)
2021-ben induló települések (51)
2023-ban induló települések (60)
2024-2026-ban induló települések

- Magyar Pünkösdi Egyház Országos Cigánymisszió (4)
- Régió Fejlesztéséért Alapítvány (3)
- ADRA Adventista Fejlesztési és Segély Alapítvány (2)
- Szent Márton Caritas Alapítvány (2)
- Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya (1)
- Társadalomklinika Egyesület (1)
- Regionális Civil Központ Alapítvány (1)
- Miskolci Egyházmegye (1)
- Világítani Fogok Egyesület (1)
- Igazgyöngy Alapítvány (1)
- Verbita Rend JPCI Iroda (1)
- Kaposfői Szent Erzsébet Alapítvány (1)

FELZÁRKÓZÓ TELEPÜLÉSEK

baptista szeretetszolgálat

caritas hungarica

ÖKUMENIKUS SEGÉLYSZERVEZET

MAGYAR REFORMÁTUS SZERETETSZOLGÁLAT

MAGYAR MÁLTAI SZERETETSZOLGÁLAT

TUTOR ALAPÍTVÁNY

PANNONHALMI FŐAPÁTSÁG
A.D. 996

MAGYAR VÖRÖSKERESZT

Kaposfői Szent Erzsébet Alapítvány

MPE OCM

ReCIK
Regionális Civil Központ Alapítvány

RFA
RÉGIÓ FEJLESZTÉSÉÉRT ALAPÍTVÁNY

TÁRSADALOMKLINIKA

SZENT MÁRTON CARITAS ALAPÍTVÁNY

ADRA

világiari fogok egyesület

MISKOLCI EGYHÁZMEGYE

IHS
JEZSUITÁK

HAJDÚDOROGI FŐEGYHÁZMEGYE

VERBITA RENDI IPIC MISSZIÓ

DON BOSCO SZALÉZIÁK

R.É.V.
Roma Érdekvédelmi Szervezet

IGAZGYÖNGY ALAPÍTVÁNY

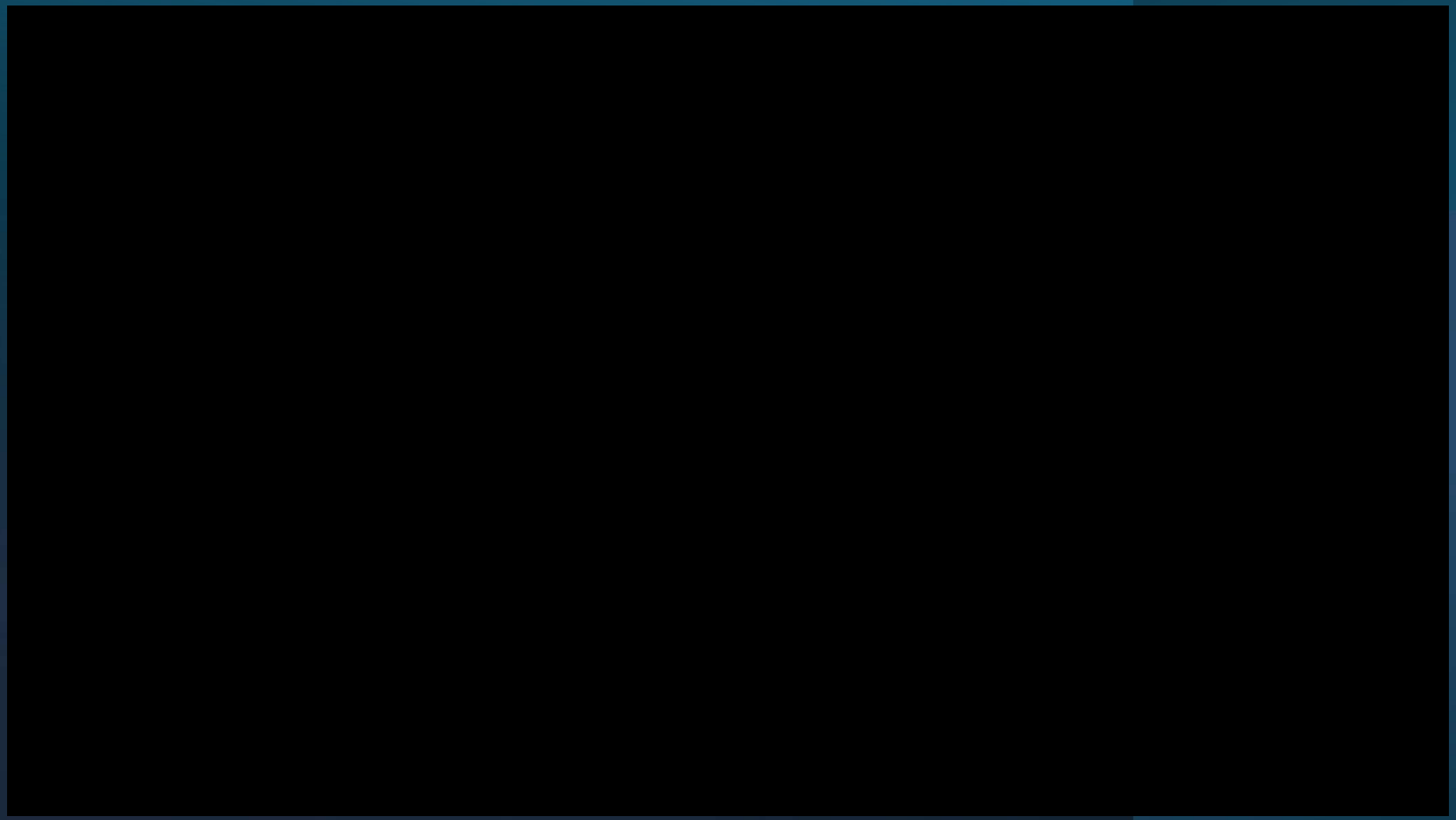
Sz F Sz.
Szent Ferenc Szegényei Alapítvány

BhimRao
EGYESÜLET

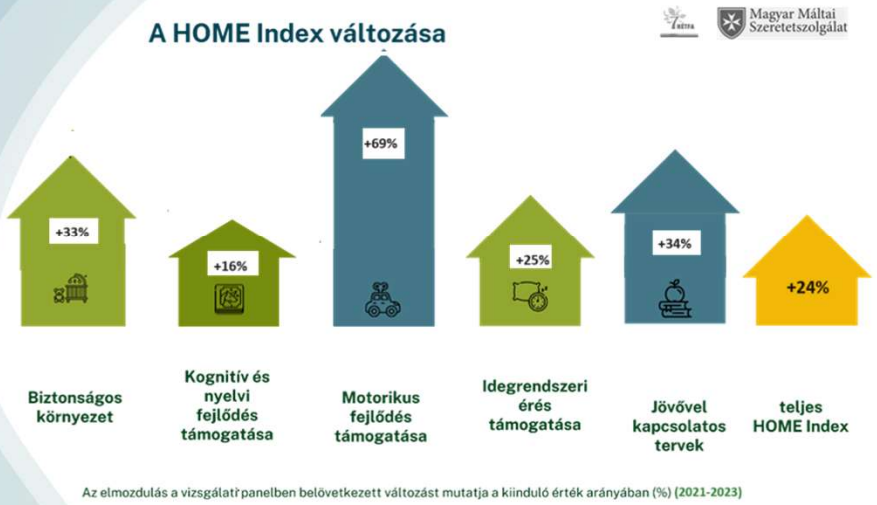
MIBEN MÁS EZ A 300 TELEPÜLÉS?

Komárom-Esztergom vármegye		**300 település**	
lélekszám:	**298.449**	lélekszám:	**298.322**
születések:	**2.650**	születések:	**4.560**
komfort nélküli lakások aránya:	**4,5%**	komfort nélküli lakások aránya:	**23,7%**
nyilvántartott álláskeresők:	**4.600**	nyilvántartott álláskeresők:	**26.000**
nyolc általánost el nem végzettek aránya:	**3,8%**	nyolc általánost el nem végzettek aránya:	**15,9%**

Eddig elért hatások…

- **Otthoni fizikai nevelési környezet javulása** = a kicsik neurológiai és motorikus fejlődési lemaradását a beavatkozások hatékonyan tudták támogatni.
- **A kizárólag szituatív beszédhasználat felől sikerült elmozdulni az absztrakciót, empátiát, a más élethelyzeteket, érzelmeket, konfliktusokat és megoldásokat megjelenítő, ezeket meséléssel „elbeszélő" beszédhasználat felé** = az iskolai pályafutást meghatározó szövegértés és –alkotás nagy javulást mutat (eredetileg minden ötödik családban egyáltalán nem volt mese, 2023-ban már csak minden nyolcadikban nem volt ez a hétköznapok része). Ezzel együtt a **gyerekek szókincsbeli lemaradása több korcsoportban nagyot csökkent, de az országos átlaghoz képest még mindig drámai**
- **A mozgásfejlődés területén tapasztalt lemaradást a nagy többség le tudta dolgozni** = a projekt időszaka alatt született gyerekeknél az országos átlagot közelítő értékeket látunk (de 100-ból 4 családnál nincsenek meg a szükséges feltételek)
- **Folyamatos tévézés / tabletezés (10-ből 2 családban) és a közös játékidő hiánya (100-ból 15 család) fejlesztendő terület** = az idegrendszeri érés fejlesztése és érzelmi biztonság területén további teendők
- A **gyermekek jövőjének támogatása hangsúlyosabbá** vált = fontos ennek a folyamatos megerősítése

Az iskolai boldogulást veszélyeztető tényezők

A CSALÁDOK OLDALÁRÓL

- A generációs mélyszegénység következményei
- Lakhatási problémák
- Adósság
- A szülők alacsony iskolázottsága
- Családi hierarchia, szokások, hiedelmek
- Munkanélküliség
- Nyelvi korlátok
- Nem megfelelő táplálkozás
- Rendszeresség, napirend hiánya
- "Krízis mint létállapot" - beszűkült tudatállapot
- Motiválatlanság
- Előítéletesség
- Jövőkép hiánya

AZ ISKOLA OLDALÁRÓL

- Az iskola által elvárttól eltérő szocializációs minta, kulturális különbözőségek
- Értékkülönbségek
- Átmenetek nehézsége - lemorzsolódás veszélye (pl. akadályozott közeledés
- Pedagógusok eszköztelensége, felkészületlensége
- Kiégés

Az átmenetek fontossága

- **iskola-óvoda átmenet**, a beszoktatás, beiskolázás módja, szülői szerepek megerősítése
- **Napirend (**beszélgetőkörök, pihenés, rugalmas órarend, a saját tanárokkal töltött idő, helyettesítés stb)
- beiskolázási csomag és későbbi pótlásuk: ruházat, iskolatáska, füzetek, balkezes olló, írószerek stb.
- **Alternatív módszerek alkalmazása:** időkeretek, idegrendszeri érési folyamatok segítése, fokozatosság, odafigyelés, türelem és hozzáértés, tudatos pedagógusi jelenlét. Pozitív, befogadó és támogató légkör, a gyerekek kíváncsiságára építünk és a számukra ismerős tevékenységekre alapozunk.
- **tanoda:** tanoda vagy tanoda funkcióval bíró iskola utáni extrakurrikuláris tevékenység, amelynek célja a tanulók iskolai teljesítményének növelésén, az iskolai hiányosságok pótlásán túl egyfajta komplex személyiségfejlesztés, életpálya-építése nem formális keretek között, a tanulói és helyi szükségletekre reagálva, beleértve a szabadidő hasznos eltöltésére irányuló programokat.
- **kiegészítő ismeretátadás**: iskolán kívüli, akár tanodai keretek között informatikai ismeretek, háztartási, ügyintézési ismeretek stb. átadása a tanulók számára, nem formális eszközökkel.
- **kirándulások, táborozás**: a gyerekeknek életre szóló élményt nyújtanak, és kiemelnek a telepi környezetből (enyhítve a „telepfüggőséget”), terepet adnak a szociális és egyéb (pl. a tömegközlekedés használata nagyvárosokban, önállóság, higiénia stb.) kompetenciák fejlesztésének a táborozási lehetőségek
- tanítás alatt és szünetekben is a tízórai és uzsonna **étkezések** megoldása a nyári gyerekétkeztetésben megvalósuló ebéd mellett, az elkallódás megelőzése érdekében a hosszú nyári szünetben minél rendszeresebb, minél több napot lefedő programok szervezése,
- **szemészeti szűrés** és ingyenes szemüveg biztosítása iskolásoknak
- **szülői szerep, kompetenciák megerősítése:** szülőknek a családi élettel, a gyermekük fejlődésével összefüggő ismeretek átadása, az önismereti, konfliktuskezelési, életviteli, életvezetési, válságkezelési, kompetenciáik erősítésével.

Alapvetések

- Célunk, hogy minden gyerek a saját tempójában, ütemében haladhasson, ezért a hagyományostól eltérően kell megszerveznünk a tanulás kereteit és rugalmas iskolaszerkezetet alakítunk ki.
- Célunk, hogy a gyerekek minél több pozitív élményt élhessenek át, hogy támogassuk pozitív személyiségjegyeik erősítését, pozitív kapcsolataik kialakítását, mert ezek örömforrást jelentenek számukra, ösztönzőleg hatnak tanulásukra, hozzásegítik őket a sikerhez, életük teljesebbé tételéhez.
- Az iskolát olyan szociális térként értelmezzük, ami a tanulás, a játék, a tapasztalatszerzés, a személyiségfejlődés, az étkezés, a pihenés, a mozgás, az önkifejezés és alkotás színtere egyaránt.
- **Nyitott, közösségi iskolai működésre** törekszünk, ez feltételezi az érintettek (gyerek, szülő, pedagógusok, település) bevonását; a nyitott, helyi közösségbe szervesen illeszkedő intézményi jelenlétet; a szülőkkel és családokkal való szoros kapcsolatot; a civil szervezetekkel való kölcsönös együttműködést.
- **A szülőkkel való együttműködés** kölcsönös bizalmon és partneri viszonyon alapul. A családok/szülők részt vehetnek az iskolai életben. A szülők hozzáférnek a megfelelő információkhoz.

Érzékenyítés, szociális szemlélet az iskolában

- Tanítani kell a **lakhatási szegénység mindent meghatározó szerepéről,**
- **a szegénységben működő túlélési stratégiákról,**
- mennyiségi és a **minőségi éhezésről,**
- **menstruációs szegénységről**
- **a családon belüli erőszakról,**
- **kommunikációról,**
- **a droghasználatról,**
- **a gyerekvédelmi rendszerről, a jelzőrendszerről, a kiemelésről, a saját szerepükről**
- **a teljes társadalmi csoportokat ellehetetlenítő előítéletek hatásairól**
- **a túlélést és a fejlődést segítő szolgáltatások elérésének korlátozottságáról,**
- **a gyér közlekedés, a szociális és az alapvető egészségügyi ellátások hiányáról**
- **a más településeken, településrészeken megszokott infrastruktúra hiányáról**
- **a gyerekkori fejlesztések elmaradásáról, az egyedüliként választható iskolákról, és hogy miből fakadnak az iskolai kudarcok, a lemorzsolódás, az alacsony iskolai végzettség, a munkanélküliség.**
- **Arról, hogy ha van is elérhető távolságban munka sem tudná ki elvállalni.**
- **az egyre több családot utolérő bűnözés, az erőszak, az uzsora, a legnehezebb helyzetű területeken a prostitúció, az emberkereskedelem, s általánossá válik a hatóságok által is leginkább tehetetlenül szemlélt törvényen kívüli létezésről.**

“Észre kell vennünk az apró jeleket, s olvasnunk kell ezekből: az álmosságból, a túlzott csendességből, és a dührohamból is, a félénken az arc elé kapott kézből, mikor feléjük nyúlunk… A tízórai idejéig koncentrálni képtelen gyerek viselkedéséből, abból, ha nem érdekli a feladat, abból, ha elszakadt kabátban jön, vagy ha nem jön iskolába, ha elkésik, ha szorong, ha túlkompenzál, ha ápolatlan, ha ütésnyomok vannak rajta, ha túl sok pénz van nála, stb.

- Mert mindennek oka van. A pedagógus nem léphet túl ezeken. Nem mondhatja, hogy „ez nem az én dolgom”. Mert ha mindenki kihátrál a nyilvánvaló tünetek láttán, egyszer csak eljön a pillanat, amikor baj lesz, s akkor felelőst keresnek majd, és kiderül: mindenki mulasztott. Mindenki csak egy picit. Mert azt gondolta, ez nem az ő dolga.”

L.Ritóok Nóra

Elmegyünk hozzájuk…rendszeresen

A megfigyelés segít

- hogy megértsük és kövessük a fejlődését
- észrevegyük az erőfeszítéseit és képességét
- felismerjük a fogékony időszakokat, felismerjük a ritmust, a mintázatokat
- észrevegyük és megszüntessük a fejlődését nehezítő körülményeket
- tudjuk, mikor kell segítenünk, és milyen segítséget ajánljunk fel
- ne zavarjuk meg

A „láthatatlan iskola”

- minden korosztály esetében sikeresen használjuk a módszert, hogy a szülőkkel közös foglalkozásokra építünk, ezeken keresztül bizalmat építünk.

„Békeidőben építkezünk.”

- Teadélutánok speciális napirenddel
- Anya-csoportok
- Helyiérték-iskola
- Péntek projekt

- Így nemcsak az adott konkrét tudást (szövegértés, írás) tanulják meg együtt a gyerekekkel, hanem hazaviszik a tanulásról, ezen keresztül pedig mindenfajta témáról való beszélgetés lehetőségét - és otthon elindul a "láthatatlan iskola", azaz a fejlődésnek teret adó mindennapi gyakorlás.

Szülőként, milyen módon működik együtt a gyermek érdekében a tanárokkal, intézménnyel?

- A gyerek nem vita téma, hanem közös kapocs közöttünk.
- Az iskola, a tanárok bevonnak bennünket a gyerekek fejlesztésébe. Megértem, ha segítséget, együttműködést kérnek.
- Sokszor jön úgy haza a gyereke az iskolából, hogy megdicsérték valamiért.
- Sokkal jobban szeret járni iskolába mint, eddig. Sok az új bútor, saját szekrényük van, így könnyebb a táskájuk is. Nincs olyan gond, hogy nincs ott valamilye (felszerelése).
- A családlátogatások és közös programok során jobban megismertük egymást az osztályfőnökökkel. Ritkábban találkozok azzal, hogy ítélkeznének.
- Talán jobban értenek minket. Már nem tölt el aggodalommal és félelemmel bemenni az iskolába.
- Az együttműködési megállapodás, amit kötöttünk a gyerek érdekében sok közös feladattal jár.
- Elismerik, értékelik azt, amiben jó szülő vagyok. Úgy látom értékként kezeli az iskolánk a kultúránkat.
- Rendszeresen vannak olyan programok, ahol bemutatásra kerülnek a szokásaink, hagyományaink. A szülők is aktív alakítói, szervező, főszereplői ezeknek az eseményeknek.
- Van egy szülői klub, ami rólunk és nekünk szól. Azokról a témákról, amik nekünk fontosak, minket érdekelnek. A tanárok is javasolnak témákat és mi is javasolhatunk, de van amikor csak úgy összejövünk.

A támogató és „helyzetbe hozó” környezet kialakítása

- Megfelelő méretű bútorok
- Szépség a térben
- Függetlenség
- Vonzó tevékenységek
- A kevesebb több
- Mindennek legyen meg a maga helye, és legyen minden a helyén.
- Tegyük el és cseréjük ki
- Az “igen-terek” kialakítása
- Az étkezés helye
- A pihenés területe
- A csendes játék/mozgás területe

hajdu.krisztina@maltai.hu